

A halotti búcsúztató

Sápy Szilvia *A halotti búcsúztató. A műfaj eredete és történeti rétegei* című könyvéről*

A halotti búcsúztató mint nagy hagyományú műfaj vizsgálatának fontosságára Kodály Zoltán már 1943-ban felhívta a figyelmet (*A magyarság néprajza* IV. 42. o.). Az azóta eltelt évtizedek – más, rokon műfajok kutatása során és egyes, főként tájegységekre összpontosító monográfiákban – ezen a területen is hoztak részeredményeket, ám részletes, a műfaj eredetét és történetét feltáró, összefoglaló áttekintés mindmáig nem született a témában. Ezt a hiányt pótolja Sápy Szilvia könyve, mely a Debreceni Egyetem Bartha Elek professzor által szerkesztett néprajzi sorozatának kiadványaként jelent meg 2015-ben.

Sápy Szilvia földesi zenepedagógus nevét az *Ethnographia* és a *Magyar Egyházzene* olvasói már megismerhették, de publikált a *Valóság* és a kolozsvári *Korunk* hasábjain is. A szerző a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán szerzett ének-zenetanár és karvezető oklevelet, és ottani tanárától, Szabó Csabától nyert meghatározó ösztönzést a népzene-kutatásra. Később a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen egyházzene, majd a Debreceni Egyetemen néprajz szakot végzett, ugyanott doktorált 2013-ban. Népzenei gyűjtései vezették el jelen könyvének témájához, a halotti búcsúztatók sok szempontú vizsgálatához.

A halottbúcsúztató a temetési énekek egyik sajátos csoportja, amely önálló műfajként a 17. század óta dokumentált, a 19. század közepe táján folklorizálódott, és – bár visszaszorulóban – napjainkig él. Meghatározó és együttesen a temetési énekek más műfajaitól megkülönböztető vonásai: 1. szertartásos, de nem hivatalos (az egyházak által tiltott vagy megtűrt); 2. verses; 3. konkrét formájában mindig az egyszeri alkalomhoz kötött (motívumai és szövegrészletei azonban öröklődnek); 4. szólista előadásában hangzik el, megszólaltatója lehet a kántor (ezért is említi sokszor kántorbúcsúztatóként a szakirodalom), a pap, vagy a közösség más tagja, aki 5. a halott nevében búcsúzik az élőtől (jóllehet vannak az éneknek a halottat megszólító vagy a halotról szóló szakaszai is).

Sápy Szilvia kötetének célkitűzése a halotti búcsúztató műfaji sajátosságainak differenciált vizsgálata, a műfaj közelebbi meghatározása, eredetének és történetének feltárása. Ennek során a szakirodalom rendkívül széleskörű áttekintése és az eddig közölt szöveganyag rendszerezése mellett saját gyűjtéseire is támaszkodhat. A kutatás a szorosán vett halotti búcsúztatón kívül kiterjed a halottas énekköltészet és irodalom más műfajaira, valamint a búcsúzás motívumát tartalmazó további műfajokra is. Saját gyűjtésű anyaga részben néprajzi jellegű (helyszíni felvételek, kéziratok énekgyűjtemények, interjúk), részben lélektani vonatkozású (esetleírások és -elemzések).

A néprajztudomány – mint erre a szerző maga is utal – eredendően interdiszciplináris, akármely területét vizsgáljuk is a nép anyagi vagy szellemi kultúrájának, a kutatás során az adott területhez (gazdálkodás, vallás, művészetek, stb.) kapcsolódó különböző szaktudományok módszerei és eredményei beépülnek az etnográfus munkájába. Ezt a tényt szem előtt tartva is, a jelen kötetben felsorakoztatott anyag szokatlanul sok tudományterületre terjed ki: „a néprajzi vonatkozású szakirodalom mellett a pszichológiai, biológiai, földrajzi, csillagászati, irodalom- és vallástörténeti, filozófiai, zene- és történettudományi kiadványok is a forrásanyag részét képezik”. (10. o.) *Kutatástörténeti áttekintése* – a könyv II. fejezete – ennek

* Debrecen, 2015. Ethnica Kiadás. Kottagrafika: Kocsis Tamás. 399 o. Jelen írás a kiadó számára készült lektori vélemény (2013) nyilvános közlésre átdolgozott változata.

megfelelően sokoldalú. Jóllehet a szerző hangsúlyozza, hogy különböző szakterületekre kiterjedő elemzései „a téma néprajzi szempontú kibontását szolgálják” (i. h.), a kötet ezen messze túlmutatóan, anyagát, módszereit, szemléletét és alighanem eredendő célkitűzéseit tekintve is tudományközi, sőt – bízást kijelenthető – bizonyos pontokon egyszersmind tudomány feletti, azaz végső soron filozófiai jellegű. Amire a szerző rákérdez, nem önmagában a halotti ének-költészet említett – és a folklór rokon műfajai mellett a műköltészettel, szónoki beszéddel, a különböző keresztény felekezetek liturgiájával összefüggésben vizsgált – területe. Ennél mélyebbre, ezek mögé hatol: a halálképzetek világa foglalkoztatja, az embernek a halálhoz fűződő viszonyát elemzi, ahogyan ezt a viszonyt megéli és ahogyan ez feltárul a meghalás és a gyász rítusaiban. Sőt, Szerző továbbmegy, mintha a halotti műfajok körében, formai jegyeiben és motivikájában magának az emberi létezésnek a végső kérdéseit kutatná.

A filozófiai kérdésselvetések részben abból a termékenyítő szempontrendszerből adódnak, amely a tanatológia hozadéka, és amelynek eredményeit a szerző mind az anyaggyűjtésben, mind a rendszerezésben messzemenően kamatoztatja. A halál, haldoklás és gyász kérdései csak az utóbbi évtizedekben váltak az orvosi–pszichológiai kutatás tárgyává, Elisabeth Kübler-Ross *On death and dying* (1969, magyarul: *A halál és a hozzá vezető út*, 1988) című könyve, Magyarországon pedig Polcz Alaine munkássága nyomán. A tanatológia önálló területe a halálközeli élmények kutatása, amely – a vele szemben megfogalmazott kételyek ellenére – kivívta helyét az orvostudományban és lélektanban. E tudományterület megalapozója volt Kübler-Ross mellett Raymond Moody (*Life After Life*, 1975, magyarul: *Élet az élet után*, 1983), megjegyezve, hogy az újabb – döntően angolszász orientációjú – irodalom sohasem idézi Camille Flammarion *L'inconnu et les problèmes psychiques* című, 1900-ban megjelent művét, amely – egyebek között – a halálközeli élmények áttekintésének is talán első, korai kísérlete. (Magyarul: *Az ismeretlen és a lelki problémák*, 1901.)

A tanatológia eredményeinek alkalmazása már több tudományágban megtörtént. Jól látható például, milyen támogatást jelent a zeneesztétika számára az a fogalmi keret, amely a tanatológiának köszönhető, és amely nélkül egyes jelenségek leírása, zeneművek sajátos jelentésrétegeinek feltárása csak tapogatózó körülírás. Azonban, tudomásom szerint Sáy Szilvia az első, aki a tanatológia eredményeit a halottas énekköltészet és irodalom néprajzi szempontú kutatásába bevonja, és azokat kiterjedt módon alkalmazza. A nyereség egyébként kölcsönös. Ahogyan megszokott a „magas művészet”, mindenekelőtt a szépirodalom és festészet alkotásainak pszichológiai elemzése, amely a mű és alkotójának mélyebb megértésén túl gazdagítja adott kórforma „példatárát”, jelen esetben a dolgozat lélektani szempontból rendezett néprajzi anyaga csakúgy, mint pszichológiai eset-ismertetései a halálra készülődés témakörében, forrásanyagul szolgálhatnak a haldoklás, halál, gyász további lélektani kutatásához is.

Egyébiránt annak a lélektant és néprajzot összekapcsoló megközelítésnek a helyét, amelyet Sáy Szilvia döntően a kötet III. fejezetében (*A búcsú rítusa, a halotti búcsúztatás pszichológiai összetevői*), de másutt is érvényesít, már régebben kijelölte a néprajztudomány, ha nem is a kántorbúcsúztatókkal, hanem a siratóénekekkel összefüggésben. Így Károly S. László a siratókat tárgyaló könyvfejezetében többször is utal erre a társtudományi kapcsolatra. A siratóénekek rituális funkciójáról szólva például megjegyzi, hogy azok „egy kritikus helyzetből eredő individuál- és szociálpszichológiai szükséglet kielégítőjévé” váltak, majd a siratók szövegelemeinek (motívumainak) tematikus csoportosításával kapcsolatban rámutat egyezéseikre „egymással alig érintkező vagy semmilyen kapcsolatban sem lévő népek folklórájában is (aminek elsősorban lélektani magyarázata lehet)...”. (Lásd Paládi-Kovács Attila szerk.: *Magyar Néprajz* V. 613. és 617. o.) Károly S. László 1988-ban közölt feltevéseit a sirató

lélektani funkciójáról, ill. a lélektani motívumok műfaj-meghatározó szerepéről, alátámasztja Sáy Szilvia anyaggyűjtése, a III. fejezet közel hatvan – a magyar néphagyományból felsorakoztatott – szövegpéldája.

Az emberi élet végén a búcsú hármasság: búcsúzik a haldokló a környezetétől, búcsúzik a környezet a haldoklótól, végül búcsúznak az életben maradtak a halottól. A három folyamat sok közös vonást mutat. Mindegyik lehet nagyon hosszan elhúzódó, a klinikai gyakorlatban nem követhető. Így a szerzőnek ez a megállapítása: „A halál közelségét leginkább azok érzékelik, akik hosszan tartó, gyógyíthatatlan betegségben szenvednek” (27. o.) voltaképpen csak a klinikai gyakorlatra épülő szakirodalom természetes korlátait jelzi. A készülődés szép példái ismereteseek ugyanis a hirtelen (baleseti) halál bekövetkezése előtt, ezek összegyűjtése, rendszerezése és értelmezése a közeledő halál tudatáról való tudást gazdagíthatja. Közismert például Bálint Sándor készülődése, a végzetes balesetét röviddel megelőző életgyónása és intézkedése a temetésével kapcsolatban (lásd Csapody Miklós: *Bálint Sándor*, Budapest 2013. 357–358. o.). Sáy Szilvia idézett észrevétele valójában arra a lehetséges többletre mutat rá, ami a halálviszony megismerésében a klinikumon kívülről, egyebek között a művészetek és a néprajz köréből származhat. A két világ összecsengésére nézve egyébként a szerző elemzései bizonyító erejűek. A haldokló búcsújának a tanatológia által leírt elemeit például szinte pont-ról pontra kimutatja a régi magyar alkalmi költészet egyik szép darabjában, egy 1708-ban írott búcsúztatóversben.

Az életben maradók búcsúját, a (Freudtól származó kifejezéssel) gyászmunka folyamatát az irodalom szakaszolja, különböző fázisait azonban egyes szerzők eltérően írják le. Szerzőnk e tekintetben Verena Kast beosztását követi, aki elméletét a gyászoló álmainak elemzésére építette. Az álmok, mint Kast írja, a gyászmunka útjelzői. Az út szakaszai: az elutasítás stádiuma – a felszakadó érzések stádiuma – a keresés és elválás stádiuma – az önmagunkhoz és a világhoz fűződő új viszony kialakításának stádiuma. Az első stádiumot Sáy Szilvia saját gyűjtésű eseteleírással mutatja be, a továbbiakat pedig folklórszövegekkel, a *Magyar Népzene Tára* siratóköteté alapján.

Külön tárgyalja azután a kóros gyász eseteit, amikor a gyászoló a folyamat valamelyik fázisában elakad. Az elakadást megint csak saját gyűjtésű, a terápiát és hatását pedig a szakirodalomból való példával ismerteti. Kiemeli a módszerek közül azt, amelyik a gyászolót a halottal beszélgeti (Gestalt-terápia), és amely funkcionálisan rokon a halotti búcsúztatóval és a siratóval: segít az elrendezetlenül maradt problémák kimondásában és a velük kapcsolatos érzelmek kifejezésében és feloldásában. Így érkezik el a szerző a következő fejezet elméleti megalapozásához, a rítus és a műfaj kapcsolatának tárgyalásához.

Tézise: a rítus maga a búcsú mint lélektani folyamat, a halotti búcsúztató műfajok pedig a rítustöredékek (47. o.). A 'rítus' a különböző tudományágakban eltérő jelentést hordoz, még a lélektan és a néprajz területén belül sem egységes. „A rítus kifejezést a vallás köréből vette át a néprajztudomány és használata nem következetes, van aki csak a vallásos-mágikus szokás-cselekményt nevezi rítusnak, mások mindenféle társadalmilag megszabott hagyományos szokás-cselekményt rítusnak neveznek, így pl. a katonaság, a politikai élet, a jog stb. rítusairól beszélnek.” (*Magyar Néprajzi Lexikon*, rítus címszó). Éppen az „utolsó átváltozás” témakörében azonban használatos a rítus gazdagabb, a hagyományosság mellett annak lélektani dimenzióját hangsúlyozó fogalma, amennyiben a rítusok nem csupán 'szokás-cselekmények', hanem 'az élettel való megküzdés formái'. (*Pszichológiai lexikon*, Budapest, 1995. 394. o.) Így tehát joggal tekinti Kunt Ernő a búcsúztatót a parasztság körében 'pszichikai stratégiának' (*Az utolsó átváltozás*, 1987, idézi Bartha Elek és a jelen kötetben Sáy Szilvia is, 15. o.).

A rítus tehát eszköz, amely lehetővé teszi az elmúlás tényének egyéni és közösségi szintű feldolgozását és feloldását. Ugyanakkor azonban (Moore–Meyerhoff sokat idézett definíciója szerint) forma is, amelynek segítségével a közösség abból a káoszból, mely az élmények feldolgozatlanul maradása által kísérti meg az egyént és a közösséget, rendet teremt. „Amikor a rítus és a műfaj egységben van, ugyanazok a kifejezőeszközök jellemzik mind a kettőt, s oly mértékben összefonódnak, hogy nem lehet érzékelni a közöttük lévő határvonalat” – írja Sáy Szilvia (47. o.). A továbbiakban pedig ennek az ideális, ősi egységnek a felbomlását követi nyomon a halotti búcsúztató elkülönült műfajaiban és a verses búcsúztatóénekek történeti rétegeiben.

A IV. fejezet (*A halotti búcsúztató műfajok szerkezeti elemei*) a műfajok széles körét öleli fel: a verses halotti búcsúztató (kántorbúcsúztató) történeti rétegeinek feltárása a rokon műfajok szerkezeti és tartalmi elemeivel való összevetés által válik lehetővé. Nem csupán halotti, hanem másfajta búcsúztató műfajok (a búcsúvétel más alkalmainak) anyagából is merít vagy ilyenekre utal, továbbá a búcsúzás egy-egy sajátos motívumának egyéb műfajokban való megjelenéseit is idézi. A fejezetben felsorakoztatott anyag: a magyar folklór világából halott- és menyasszonysíratók, virrasztó- és temetési énekek, siratóballadák, sírfeliratok; a régi magyar irodalom emlékeiből 16. századi vitézi siratók, történeti és bibliai históriás énekek, 18. századi főúri halotti beszédek; görög folklór; sumér, egyiptomi, antik görög és ótörök szövegek. Összehasonlító elemzéseibe bevonja a szerző magát a liturgiát, a temetési szertartás középkori rendjét és annak 16. századi átalakulását, valamint a szertartás keretében elhangzó egyházi beszédet, a beszédnek a szertartáson belüli helyét (helyének változását), a beszéd szerkezetét, motívumait. Műfajelméleti és -történeti következtetéseit a történetileg, földrajzilag és műfajilag is széles területről válogatott szövegeknek a különböző szempontok szerinti egymás mellé rendelése meggyőzően támasztja alá, mely a dolgozat szorosan vett témájában, a halotti búcsúztatók megismerésében új eredményeket hoz, több más érintett területen pedig a korábbi megállapításokat új dimenzióba helyezi.

Az egyes szerkezeti és tematikai elemek tárgyalásakor sor kerül rítus és műfaj kapcsolatának részletes elemzésére. Ebben ismét hangsúlyos a lélektani megközelítés. Így juthat el a szerző többek között ahhoz a következtetéshez, hogy a búcsúztató műfajok párbeszéd szerkezetében a halottak és az élők közötti kölcsönös kapcsolatteremtésnek és kapcsolattartásnak a műfajok feletti (előtti), ősi és egyetemes igénye jelenik meg. Felismerhető ez olyankor is, ha a párbeszéd szerkezetnek csak nyomai maradtak, ha a párbeszéd egyoldalú. Szerző ráismer a közlésformáknak a két világ közötti híd-szerepére siratóinkban vagy azok elemeit őrző balladáinkban, vagy éppen, ősi örökségként, a halotti énekköltésztől kissé távolabb, a középkori planctusok és az ezek hatását mutató archaikus népi imádságok Mária–Krisztus párbeszédeinek, Krisztus-keresésének és más motívumainak hátterében.

Az énekdiktálás eredete a következő, V. fejezet témája. Az énekdiktálás katolikus, protestáns és unitárius felekezetek gyülekezeti éneklési gyakorlata, amely temetéseken, virrasztókon is élt (és szórványosan ma is él): a diktáló által előremondott vagy előreénekelte sort a gyülekezet énekelve megismétli. Ennek a szokásnak a legnyilvánvalóbb közösségi funkciója az emlékezet támogatása, a nyomtatott énekeskönyv hiányának (olvasni tudásának) pótlása. Szerző azonban ennél továbbmegy, az énekdiktálást az emberi kommunikáció kontextusában, az ismétlést és az alapjául szolgáló utánzást mint ösztönselekvést pedig a tanulás folyamatában helyezi el, és felveti: az ismétlés egyetemes igény, emberi szükséglet. Igaza lehet, hiszen az ismétlés az irodalomnak, a zenének (de a vizuális művészeteknek is) a legfontosabb formalkotó eleme, sőt – egy zenei tanulmányt kiemelve az ismétlés gazdag lélektani, művészeti és

esztétikai-filozófiai irodalmából – Pernye András szavaival elmondható: „a zene egyetlen formaalkotó elve az ismétlés”, amely nélkül „a hallgatóban semmiféle egységérzet nem jöhet létre”. (A zenei ismétlés elmélete. *Magyar Filozófiai Szemle* 1965/4. és in: *Hét tanulmány a zenéről*, Budapest, 1973. 15–158. o. Idézett hely: 15. o.) Hozzátehetjük még Pernye egyik utalása nyomán (ahol ő csupán egy adott műfaj típuszövegeiről beszél): az ismétlés a műfaj életét is jelenti, melyben végső soron az élet alaphelyzetei, alapvető viszonyulás-módozatai idéződnek fel újra és újra. (I. m. 121. o.) Erre a problémakörre a könyv VI. fejezetében tér rá a szerző; itt, az V. fejezet további részében az ismétlés költői formáinak – jóllehet énekelt költészetéről van szó, a munka fő céljának megfelelően nem a zene, hanem a szövegek oldaláról történő – kimerítő tárgyalása következik. Szisztematikusan tekinti át a folklórt és a régi magyar költészetet, kapcsolatokra mutat rá a liturgiában és az antikvitásban, párhuzamokat idéz távoli kultúrák irodalmából.

Az élők és holtak világa közötti kapcsolat – más-más tudományterület felől közelítve, olykor a szaktudományok közötti határokat átlépve, vagy a tudomány határait feszegetve – a dolgozat egyik visszatérő kérdése. A IV. és V. fejezetben ismételten sor kerül a közvetítői szerep vizsgálatára (megint csak más-más oldalról). A „közvetítés”, a két világ közötti kapcsolatteremtés az egykori sámán, táltos feladata volt, aki által az élők a holtakhoz, és holtak az élőkhez szóltak. A szerző, saját helyszíni gyűjtései, a szövegek elemzése és az előadásmódra vonatkozó megfigyelései alapján úgy ítéli: ezt az ősi funkciót örökli meg a siratóásszony, vagy a virrasztók és temetések előénekese, diktáló embere. (54–58. és 192–194. o.) Szakirodalmi utalással, ám saját gyűjtésű anyagára támaszkodva kimutatja továbbá, hogy a virrasztók előénekese olykor – az antik görög terminussal élve – lélekvezető is (lehetett), aki megszólítja a halottat, és felkészíti a túlvilágra.

A IV. fejezet saját helyszíni gyűjtésű zenei anyaga az énekdiktálás kérdéskörén és a kötet témáján messze túlmutatóan a magyar népi többszólamú énekgyakorlat leggazdagabb örökségébe enged bepillantást. A Debreceni Református Kollégium 18. századi improvizált többszólamúságát – amely a hivatalos, tudós többszólamúság *mellett* élt a diákság körében – sokáig csak leírásokból ismerte a zenetudomány (Szabolcsi Bence 1929-ben közölte a témában alapvető tanulmányát), mígnem az 1970-es években az erdélyi Szászcsáváson a helyi lelkészek által ápolt, folyamatos, élő gyakorlatként bukkant elő. Lejegyzése, elemzése és történeti háttérének feltárása Szabó Csaba munkásságának köszönhető. Ő maga is felgyűjthette később még Kárpátalján (Németh Istvánnal, 1998-ban), Sápy Szilvia pedig az Erdőháton (Szabolcs-Szatmár megye). A két utóbbi gyűjtésből a jelen kötetben közölt példák (354–369. o.) a „harmóniás ének”-et néhol a csávásihoz (és a 18. századi leírásokhoz) közelítő gazdagságában mutatják, gyakran azonban az egykori „harmóniának” csak nyomai fedezhetők fel – így is, úgy is kivételes értékei a magyar néphagyománynak.¹ (Megjegyzendő, hogy Szabó Csaba és Németh István 1998-as gyűjtése nagyobb részt még lejegyzésre-feldolgozásra vár; a kántorbúcsúztató témakörébe vágó anyaga, Sápy Szilvia lejegyzésében, most jelenik meg első ízben.)

A halotti búcsúztatók eredetkutatásában továbbhaladva, a VI. fejezet (*A halotti ének-költészet szimbólumai*) a folklorisztikai és költészettani megközelítésen túl gondot fordít a költői szimbólumok lélektani háttérének feltárására, valamint filozófiai megközelítésére. Egy-egy vonatkozásban a szimbolika elemzése a dolgozat szorosán vett témájában (a halotti búcsúztató történetével kapcsolatban) is szolgáltat adatokat, ugyanakkor a szimbólumok vizsgá-

¹ Jól látható ez Sápy Szilvia vámosoroszi gyűjtéséből vett, a kötet 363. oldalán közölt példánkban („E mulandó világban”, 7. o.), ahol az általánosan jellemző tercmenetek csak a zárlatokban nyílnak háromszólamú – és egy negyedik szólamot olykor feltűnően nélkülöző – akkordokká.

latán át a szerző a születés–élet–meghalás ciklikusságának, valamint az évkör ciklikusságának elemzéséhez jut el, és az ismétlődés kérdéskörének vizsgálatát folytatja, terjeszti ki és emeli filozófiai szintre.

Szerző stílusa ebben a munkájában – korábbi írásaihoz hasonlóan – sajátos kettősséget mutat: az értekező prózáról olykor lírai-vallomások hangra vált, nem csupán eredményeit közli, nem is csak kutatómunkájának folyamatát mutatja meg, hanem mintha az eredményekhez vezető lelki útjának egészébe akarná bevonni olvasóját. Tudományos tény: művészetben és tudományban döntő szerepet játszik az intuíció. Sápy Szilvia az intuíciónak az ő számára is meghatározó szerepéről nyíltan szólott (a jelen kötet alapjául is szolgáló) disszertációjának nyilvános vitáján, ám, ha nem szólt volna is, az olvasó számára nyilvánvaló. Az intuíció és a szisztematikus kutatás karöltve járnak: utóbbi az intuitív megjelenő felismerések nagy anyagon történő ellenőrzésének az eszköze. Ez teszi lehetővé a szerző számára, hogy témáját mindig mintegy belülről közelítse meg. Sápy Szilvia (mint ezt az említett PhD értekezés konzulense, Bartha Elek professzor a disszertáció nyilvános védésén kiemelte) maga is a „közvetítők” közé tartozik. Az ő munkája nem mélyfúrás, ahogyan fokozatosan egyre mélyebbre hatol a dolgok felszíne alá, és legbelül felismeri a belső összefüggéseket, a dolgoknak minden-egy mivoltát, hanem megfordítva: mintha már eleve tudná, látná ezt az eredendő, belső és lényegi egységet, és nincs más dolga, minthogy önmaga és a világ számára dokumentálja, levezesse. Levezeti és dokumentálja, a végeredményt tekintve szó sincs semmiféle szubjektivizmusról, eredményei közül tényként fogalmazza meg aényt, és további termékenyítő gondolkodásra és keresésre serkentően azt, ami hipotézis. Utóbbiak legalább olyan fontos eredmények lehetnek a tudomány élete szempontjából, hiszen újabb munkák kiindulópontjai.

Sápy Szilvia munkája méltán számíthat a népzene-kutatók érdeklődésére. Ám inter- és multidiszciplináris jellegénél fogva sok tudományterület képviselői nyerhetnek belőle és általa eligazítást és ösztönzést, az érdeklődők számára pedig a tudományterületek közötti kapcsolatok felmutatásával segítheti összefüggések felismerését, széttagolt ismeretek egységes világképbe szervezését.

Köteles György

Poco rubato ♩ = cca. 44

E mu-lan-dó vi-lág-ban El-vé-gez-tem é-le-te-met,
 Szo-mo-rú ko-por-só-ba Be is tet-ték már tes-te-met.
 Va-gyon im-már bol-dog-sá-gom, Jé-zu-som-mal vi-gas-sá-gom.

Halottas ének Sápy Szilvia gyűjtéséből (Vámosoroszi, 1998)